TYRINĖJIMAI GEDIMINO PROSPEKTE TIES LUKIŠKIŲ AIKŠTE

Gintautas ZABIELA, Justina RAMANAUSKIENĖ, Vaidotas SUNCOVAS

2006 m. vykdyti archeologiniai tyrinėjimai Vilniuje, rekonstruojamoje Gedimino pr. dalyje tarp Vasario 16-osios ir V. Kudirkos g., šalia Lukiškių aikštės. Tai mažiausiai užstatyta prospekto dalis. Jos P pusėje dabar stovi du XIX a. pabaigoje statyti pastatai: 1897–1899 m. – teismo rūmai (Gedimino pr. 40) ir 1900–1902 m. – mergaičių gimnazija (Gedimino pr. 42; dabar – Lietuvos muzikos akademijos centriniai rūmai). Prospekto Š pusėje yra XVIII a. pradėta formuoti Lukiškių aikštė. 1861–1939 m. joje vykdavo turgūs. 1949–1952 m. aikštė rekonstruota, joje 1952–1991 m. stovėjo Lenino paminklas. Gedimino (1852–1919 m. vadintas Šv. Georgijaus vardu, vėliau pavadinimas kelis kartus keistas) prospektas Lukiškių aikštę pasiekė XIX a. viduryje. Maždaug 1866 m. V. Zacharčiko nuo Tauro kalno darytoje Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios nuotraukoje matoma jau nutiesta gruntinė prospekto gatvė (1 pav.). 1890 m. jo dalis iki Lukiškių aikštės išgrįsta akmenimis. Akmenų grindinys įrengiant požeminius tinklus ir tvarkant važiuojamąją dalį ne kartą rekonstruotas. Paskutinės rekonstrukcijos metu akmenų sluoksnis buvo užlietas asfaltu.

Gedimino prospekto archeologiniai tyrinėjimai pradėti kartu su jo rekonstrukcija. 2002 m. tyrinėta atkarpa nuo Katedros aikštės iki Vilniaus–Jogailos g. (tyrinėjimų vadovas G. Vaitkevičius), 2004 m. – atkarpa nuo Jogailos iki Jakšto g. (tyrinėjimų vadovas V. Šimėnas) (žr. *ATL 2004 metais,* V., 2006, p. 255–261). 2005 m. V. Šimėnas turėjo vykdyti ir prospekto atkarpos nuo Jakšto iki Vasario 16-osios g. tyrinėjimus.

Arčiausiai 2006 m. tyrinėtos Gedimino prospekto dalies anksčiau du kartus archeo-

1 pav. Lukiškių aikštės vaizdas nuo Tauro kalno 1866 m. *V. Zacharčiko nuotr.* (*Vilniaus fotografija 1858–1915*, V., 2001, p. 104, Nr. 25:16).
Fig. 1. View of Lukiškės Square from Tauras Hill in 1866.

loginiai tyrinėjimai vykdyti Lukiškių aikštėje (tyrinėjimų vadovas K. Katalynas). 1992 m. tyrinėta labiau nuo prospekto nutolusi, arčiau šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios esanti aikštės dalis. Čia iškasta 10 šurfų ir 1 perkasa, ištirtas bendras 61,3 m^2 dydžio plotas, aptiktas iki 2,5 m storio apardytas kultūrinis sluoksnis su XVI–XX a. radiniais bei geriau išlikęs XVI–XVII a. kultūrinis sluoksnis. Arčiausiai prospekto, aikštės PV kampe, 10,5 m į Š nuo prospekto Š pakraščiu einančio šaligatvio išplatėjimo ir 8,5 m į V nuo aikštės pakraščiais tarp liepų alėjos einančio tako ištirtas 4 m^2 dydžio šurfas 8. Čia XVI–XIX a. kultūriniai sluoksniai rasti 80 cm gylyje ir buvo dalinai suardyti XX a. pradžioje iškasto griovio. Nesuardyto sluoksnio storis siekė 1,35 m. Jame išsiskyrė 3 horizontai: viršutinis 45 cm storio šviesiai pilkas žvyringas, susiformavęs greičiausiai XIX a., tačiau turintis ir XVII a. radinių (rasta kaolino keramikos, stiklinių butelių dalių, geležinių vinių); vidurinis 35–40 cm storio tamsiai pilkos su žvyru žemės sluoksnis, susiformavęs XVIII a., tačiau turintis ir XVI a. radinių (rasta keramikos, stiklinės taurės fragmentas, dubeninio koklio su rozete šukė); apatinis 65–70 cm storio sluoksnis, kurio datavimas neaiškus (rasta smulkių puodų šukių). Įžemis šurfe, kuris iškastas užpilto griovio vietoje, pasiektas net 2,85 m gylyje.

2004 m. arčiau Gedimino prospekto iškastos 3 perkasos (iš viso ištirtas 144 m^2 plotas), aptiktas iki 1,2 m storio XX a. suardytas kultūrinis sluoksnis su pavieniais XVII–XX a. radiniais (žr. *ATL 2004 metais*, V., 2006, p. 368). Arčiausiai prospekto tyrinėtos perkasos 1(2) (48 m^2) ir 2(3) (48 m^2). Perkasa 1(2) iškasta aikštės P pakraštyje, 6,3 m į Š nuo prospekto Š pakraščiu einančio šaligatvio, 16,5 m į V nuo pagrindinio įėjimo į aikštę V krašto. Joje maždaug 40 cm gylyje fiksuotas 15–25 cm storio tamsiai pilkos žemės sluoksnis, susiformavęs XX a. viduryje, su XVII–XIX a. radiniais (keramikos, porceliano šukėmis, stiklinio butelio dalimi, rudai glazūruotų koklių fragmentais, geležine pasaga, vinimis), trimis nedatuotomis duobėmis įžemyje. Perkasa 2(3) iškasta aikštės P pakraštyje, 6,6 m į Š nuo prospekto Š pakraščiu einančio šaligatvio, 12,3 m į R nuo pagrindinio įėjimo į aikštę R krašto. Joje maždaug 40 cm gylyje fiksuotas 10–20 cm storio tamsiai pilkos žemės sluoksnis, susiformavęs XX a. viduryje, su labai smulkiomis nedatuotomis žiestų puodų, porceliano ir fajanso šukėmis.

Panašūs sluoksniai, matyt, buvę ir tyrinėtoje prospekto dalyje, tik jie visiškai sunaikinti XX a. įvairių žemės kasimo darbų metu. Lengvuose smėlio–žvyro gruntuose kai kurios komunikacijos buvo įkastos iki 3,5 m gylio. Tyrinėtame 3000 m^2 plote po važiuojamąja dalimi nebuvo nė vieno nesuardyto kultūrinio sluoksnio fragmento. Čia visur pasiektas įžemis (daugiausia – rusvas žvyras ar gelsvas smėlis) arba 1 m gylyje (iki tokio gylio buvo nukasamas gruntas tose vietose, kur nebuvo keičiamos požeminės komunikacijos) dar fiksuoti XX a. permaišyti sluoksniai. Analogiška padėtis buvo ir 4000 m^2 plote po šaligatviais, kur gruntas nukasinėtas iki 40–60 cm gylio.

Visi negausūs radiniai surinkti iš maišytos žemės sluoksnių, išskyrus Š šaligatvio vietoje priešais Muzikos akademijos pastatą aptiktą apie 2 m skersmens šiukšlių supylimą, kurį sudarė XX a. vidurio radiniai: betoninių čerpių duženos, surūdiję geležiniai dirbiniai, stiklo šukės, baltai glazūruotų koklių fragmentai, gyvulių kaulai. Atmetus aiškiai XX a. datuojamus dirbinius, tarp likusiųjų daugumą sudaro XIX a. pabaigos – XX a. pradžios radiniai (ke-

2a pav. Butelio su išlietu įrašu dugnas. *G. Zabielos nuotr.*
Fig. 2a. Bottle bottom with an embossed inscription.

2b pav. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios butelis. <*www.sha.org/bottle/soda*>.
Fig. 2b. Late 19th – early 20th century bottle.

ramikos, stiklo šukės), susiję su Lukiškių turgavietės veikla. Tai gerai iliustruoja rastas stiklinio butelio fragmentas su 7,6 cm skersmens dugne ratu išlietu užrašu „*S*AXLE-HNERS. *BI*TTE*R*QUELLE“, „HUNYADI JANOS“ (viduryje) (neišlikusios raidės – kursyvu) (2a pav.). Tokie buteliai buvo populiarūs XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, kai į juos Andreas Saxlehner pilstė Ofen vietovėje Vengrijoje išgaunamą mineralinį vandenį, pavadintą XIV–XV a. vengrų nacionalinio didvyrio Janošo Hunyjado vardu (pagal <www.sha.org/bottle/soda> [žiūrėta 2007-04-21]) (2b pav.).

Iš kitų radinių paminėtini keli neglazūruotų su augaliniu–geometriniu ornamentu ir šviesiai žalsvai glazūruoto su augaliniu (?) ornamentu koklių fragmentai. Jie datuotini panašiu ar kiek ankstesniu laikotarpiu. Turgavietės veiklą gerai iliustruoja ir aptikti gyvulių kaulai, kurių dauguma yra gana smulkūs ir skaldyti. Tai į žemę patekusios maisto atliekos. Tarp 131 surasto kaulo identifikuota galvijų, kiaulės, vištos kaulų, taip pat pasitaikė kiškio dubenkaulio fragmentas (kaulų priklausomybę nustatė L. Daugnora (LVA). Atskirai paminėtini 3 žmogaus kaulai: kairiojo stipinkaulio diafizė su žalsvu apnašu nuo kažkada greta buvusio varinio ar bronzinio dirbinio, priklausiusi greičiausiai per 18 m. amžiaus moteriai, per 20 m. amžiaus vyro dešinysis klubakaulis ir padikaulis (kaulų priklausomybę nustatė R. Jankauskas (VU MF)). Žmonių kaulai į šią vietą yra patekę su atvežtiniu gruntu iš kažkokių ardomų Vilniaus ar jo artimiausių apylinkių kapinių. Radiniai perduoti LNM, gyvulių kaulai – LVA, žmonių kaulai – VU MF.

Gedimino prospekto dalyje ties Lukiškių aikšte atlikti archeologiniai tyrinėjimai visiškai patvirtino turimus istorinius duomenis apie šios vietos raidą. Kartu jie parodė, kad archeologiniai tyrinėjimai gali pateikti tam tikros informacijos ir esant visiškai suardytiems kultūriniams sluoksniams, ką iki šiol archeologai tyrinėja retai.

THE EXCAVATION ON GEDIMINO AVE. NEXT TO LUKIŠKĖS SQUARE

In 2006 an excavation was conducted in Vilnius next to Lukiškės Square in the part of Gedimino Avenue being reconstructed between Vasario 16-osios and V. Kudirkos Sts. On the S side of the avenue stand two brick public buildings that were built in the late 19th – early 20th century while on the N side is Lukiškės Square which began to form in the 18th century and was used as a market place until the mid-20th century (Fig. 1). A 3000 m^2 area was excavated in the avenue's roadway and another 4000 m^2 under the pavements but no undisturbed cultural layer was found. The chance finds collected such as a glass bottle bottom with an inscription (Fig. 2) are connected to the market place activities and date to the 19th – early 20th century.

ŽVALGOMIEJI TYRINĖJIMAI AGUONŲ G. 17

Robertas ŽUKOVSKIS

2006 m. Vilniuje, Aguonų g. 17 vykdyti žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai. Iki 1940 m. šioje teritorijoje veikė tabako fabrikas. Fabriko pastatai sukoncentruoti sklypo R dalyje, prie Aguonų g. Čia buvo pastatytos dirbtuvės, žaliavų sandėliai, ekonominė parduotuvė, administracinis pastatas su valdininkų butais, svečių kambariais, darbininkų patalpomis, kanceliarija, arklidės ir t. t. Sklypo V dalyje (prie Mindaugo g.) esantys mūriniai gamybinės paskirties statiniai statyti po 1940 m.

Žvalgomųjų tyrinėjimų metu iškasti 7 šurfai, iš viso ištirtas 22,45 m^2 plotas. Fiksuotas 2–3,7 m storio kultūrinis sluoksnis. Iki 1–1,45 m gylio fiksuoti XX a. datuotini permaišyti kultūrinio sluoksnio horizontai.

Šurfas 1 kastas sklypo ŠV dalyje. Jo dydis – 1,5x1,5 m. Tamsiai pilkos žemės sluoksnyje (H_{abs} 134,00–133,32 m) rasta geležinių bato pasagėlių, buitinės keramikos šukių. Radiniai datuojami XVI a. antrąja puse (?) – XIX a. 1,6–1,8 m gylyje (H_{abs} 133,15–132,80 m) nuo dabartinio žemės paviršiaus pasiektas nejudinto smėlio įžemis.

Šurfas 2 kastas sklypo ŠV dalyje, prie mūrinių garažų. Jo dydis – 1,5x2,5 m. Ties H_{abs} 134,60–134,50 m aptiktas akmenų grindinio fragmentas – buvusio kiemo paviršius. Juodos žemės sluoksnyje (H_{abs} 134,08–133,14 m) aptikta geležinių kaltinių vinių, buitinės keramikos šukių, plokštinių koklių fragmentų. Radiniai datuojami XVII–XIX a. Apie 2 m gylyje (H_{abs} 133,13–133,06 m) nuo dabartinio žemės paviršiaus pasiektas nejudinto smėlio įžemis.

Šurfas 3 kastas sklypo V pusės centrinėje dalyje, prie mūrinio gamybinės paskirties pastato. Jo dydis – 1,6x1,9 m. Iki 50–60 cm gylio kastas sujauktas viršutinis juodžemio, statybinių griuvenų, medgalių, šaknų sluoksnis. Giliau fiksuotas 80–85 cm storio tamsiai pilkos žemės sluoksnis, maišytas su smėliu, moliu, smulkiomis griuvenomis, retais degėsiais, šaknimis. Šiame sluoksnyje aptikti radiniai datuojami XVII–XIX a. Po juo (H_{abs} 132,90–132,80 m) yra 12 cm storio molio tarpsluoksnis. Giliau (H_{abs} 132,80–132,75 m) pasiektas 45–65 cm storio juodos žemės sluoksnis su smulkiomis griuvenomis ir retais degėsiais. Apie 2 m gylyje (H_{abs} 132,22–132,18 m) nuo dabartinio žemės paviršiaus pasiektas ne-